

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Валентин

ЧЕМЕРИС

ЗОЛОТА

ОСІНЬ

ГЕТЬМАНЩИНИ

ІСТОРИЧНИЙ РОМАН

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2019

Повість перша

ІНТИМНІ ПРИГОДИ ПЕТРА, СПЕРШУ ЦАРЯ, ПОТІМ ІМПЕРАТОРА

Хоча, якщо вже ближче до істини, то Петро спершу був лише простим царевичем — сином царя Олексія Михайловича від другого шлюбу, що його він узяв з Наталією Кирилівною Нарішкіною. Нічогеньким удався парубійком, високим і напрочуд сильним, тож здоров'ям різко відрізнявся від старших своїх, децю хирлявих братів Федора та Івана, народжених його батьком-царем від першого шлюбу з Милославською (хоча ходили чутки, що його батьком був ніяк не Олексій — Милославська, якось пустившись берега, соґрішила, як кажуть, «на стороні»).

Царем Петро стане з 1682 р. (правитиме з 1689 р.), а першим російським імператором проголосить сам себе у 1721 р.

Ще й чотирьох років не сповнилося Петрові, як помер батько-цар, і відтоді його юне життя минало в гущі придворної боротьби за владу, яка особливо загострилася після смерті царя Федора Олексійовича в 1682 р. За старшинством спадкоємцем мав стати царевич Іван, на якого покладали надії Милославські, родичі першої жони царя Олексія Михайловича. Петро, а йому тоді виповнилося десять годочків, був надією Нарішкіних, особливо цариці Наталії.

Царем було проголошено його, Петра.

Утративши владу, Милославські у боротьбі за трон як у ополонку шугнули. І — завертілося. Старалася Софія, розумом не бідна, енергійна, бойова царівна. На той час серед московських стрільців визрівав бунт — були вони незадоволені своїми воеводами. Прихильники Софії вирішили використати незадоволення стрільців, що, здавалося, було послане їм самими небесами. Розпустили по місту чутки, буцімто бояри-зрадники задушили царевича Івана. 15 травня стрільці зі зброєю увірвалися до Кремля. Почався бунт, що ними, завжди жорстокими і кривавими, незмінно славилася Русь.

Рятуючись від погрому, цариця Наталія схопила за руки царевичів Петра та Івана, вигукуючи:

— Ось він перед вами, царевич Іван! Живий-здоровий, і ніхто його не душив.

Стрільці на власні очі переконалися, що це і справді так, царевич Іван про якого вся Москва гула, що його бояри-зрадники задушили, живий і здоровий, тільки зляканий дуже... Розлючені стрільці на очах у Петра розтерзали старого Артамона Матвеева, вихователя цариці Наталії, що необачно висунувся з хоромів, прикінчили її брата Афанасія Кириловича, а заодно з ними і боярина Долгорукого...

Це був жах. Такого Петрові ще не доводилося бачити — та й скільки він тоді встиг прожити — майже нічого. Це так вразило і налякало Петра, що відтоді в хвилини нервової напруги чи якогось ляку з ним траплялися напади: довільно, але страшно-моторошно кривився його рот, вишкірялися зуби, смикалися щоки, шия і ноги, з'являлися конвульсії. І цар утрачав самовладання, тож таких непередбачуваних хвилин і корчів царя дуже боялися придворні.

Дякуючи стрілецькому бунту, царем також було названо — крім Петра, — і царевича Івана. Його було оголошено першим, «старшим» царем. Але фактично з травня 1682 р. і до осені 1689 р. державними справами клопоталася — простіше, правила царством — царівна Софія. А Петра I і царицю Наталію відправили в почесне вигнання, в підмосковне село Преображенське. В наставники Петрові ще царем Федором і патріархом Йоакимом було вибрано піддячого Микиту Зотова, який навчав царя грамоті за часословом і псалтирем. Та, мабуть, навчав абияк, адже Петро все життя писав з орфографічними помилками, що їх грамотії називали «ужасяючими». Щоправда, Зотов — і це була його єдина заслуга, як учителя-наставника — захопив свого учня історією Росії, тож Петро за це був йому все життя вдячним.

А ще царевич Петро з малих своїх літ полюблив слухати казочки, що їх охоче баяла нянька Агафія — жінка добра і ласкава, наче рідна бабуся. Всі її придибенції на тему оженіння починалися завжди однаково:

— Де-інде, в якімось царстві, жив собі цар та цариця, а в них — три сини, як соколи. Такі гарні, як оце ти, Петрику. От дійшли вже ті сини зросту — такі парубки стали, що ні зду-

мати, ні згадати, хіба в казці сказати! Дійшли літ — час їм женитися.

Цар порадився з царицею гарненько, покликав синів та й каже:

— Беріть, — каже, — діти, сагайдаки срібні, накладайте стрілочки мідні й пускайте їх у чужі землі далекі: хто до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.

Петро аж завмирав від захоплення, тільки очі, блискучі й виразні, сяяли.

— От вони повиходили, понатягували луки — та й ну стріляти. Старший стрільнув — загула стріла попід небесами та й упала аж в іншому царстві, у царя тамтешнього в садочку. Царівна на той час проходжувалась, підняла стрілу, любиться. Прийшла до батька, хвалиться:

— Яку я, таточку, гарну стрілу знайшла!

— Не віддавай же, — каже цар, — її нікому, тільки віддай тому, хто тебе за дружину візьме!

Коли так: за якимсь там часом і приїздить старший царевич, бабця називала його царенком, просить у неї стрілу.

— Не дам, — каже царівна, — цієї стріли нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме!

— Я, — каже царенко, — тебе візьму.

Ну і взяв він царівну за дружину.

Далі бабця розповідала — як співала, — що середульший царенко пустив стрілу під хмари, вище від лісу та й упала вона у князівський двір.

Середульший царенко женився на князівні, — радий аж!..

А ось найменший царенко — звали його Іван-царевич, як стрільне — загула стріла ні високо, ні низько — вище хат та й упала ні далеко, ні близько — коло села в болоті. На купині сиділа жаба. І так сказала Івану-царенку, як він до неї приїхав:

— Не дам я нікому цієї стріли, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме!..

За законами жанру Іван-царенко — діватися нікуди — ледь не плаче: «Як-таки так, зелену жабу за дружину брати...»

Прийшов додому, старший та середульший хвастають, що один з них знайшов царівну, другий князівну, а третій... А третій аж плаче:

на була певна, що раю та пекла взагалі... просто немає. Рай і пекло є, але не в небі і не під землею, а в самій людині. Якщо вона радується життю і всьому, що її оточує, завсіди в доброму гуморі, любить щиро — вона сама є рай. А якщо людина похмура, зла й недобра, то вона і є пекло.

Ну як ти не будеш такою захоплюватись?! Такий мудрий годиться царицею бути. І жінка буде добра, і цариця для Русі буде такою ж доброю. Щоправда, він уже має царицю Євдокію, але...

Ось тільки Анна вряди-годи його насторожувала. Кохала його, а тільки він десь затримається, як на інших глипає своїми пречудовими очима. Хоча... Може, то йому просто здається, га? Просто така в жінок порода. Маючи добре, багнуть ще кращого і не знають у цім бажанні спину.

ЦАРИЦЯ, ЯКА ТАК І НЕ СТАЛА... ЦАРИЦЕЮ

Очевидно, так можна назвати розповідь про Анну Монс (у Росії — Монсиха, Петро ж її величав на німецький лад — Анхен)... А втім, простою мовою москвити фаворитку царя величали ще «Кукуєвою царицею» — за назвою одного з кутків Німецької слободи, розташованого між річкою Язуою і струмком Кукуєм.

«Анна была изящна, — процитуємо мовою оригіналу, — женственна, выгодно отличалась от боярских дочерей своей обученностью «обхождением с мужчинами», меньшей чопорностью и застенчивостью. По мнению некоторых исследователей, Анна была одной из красивейших девиц Немецкой слободы и до того, как она стала фавориткой Петра, состояла в связи с Францем Яковлевичем Лефортом, который и познакомил ее около 1690 года с Петром!

По словам восторженного современника Хельбига, «эта особа служила образцом женских совершенств». «С необыкновенной красотой она соединяла самый пленительный характер, — писал он, — была чувствительна, не прикидывалась страдальцей, имела самый обворожительный нрав, не возмущенный капризами; пленяла мужчин, сама того не желая... Слыла законодательницей новой моды — накладных волос и платьев западного покроя».

26 січня 1699 р. на святкуванні дня народження Анни, що відбулося у будинку її матері, Петро I був присутній як постійний шанувальник іменинниці. Він щедро обдарував Анну та її рідню — речами і дорогими прикрасами. І навіть мурованим кам'яним будинком на вісім вікон, який в народі називали «Царициним палацом», — збудованим казенним коштом у Німецькій слободі біля нової лютеранської кірхи. Імператор виплачував Анні та її матері щорічний пансіон у 708 рублів, а згодом подарував їй як вотчину Дудінську волость у Козельському повіті «с деревнями», 295 дворів, зробивши Анну однією з найбагатших поміщиць у Росії.

Кожне побачення з молодим царем, який утікав до неї від своєї набридливої жінки, Анна починала з однією метою: отримати ще і ще дарунки, без яких не могла жити. Тож відверто починала:

— Ну, любий мій царю, що ти сьогодні мені подаруєш?

— Сьогодні, як завжди, — свою любов.

— Ти як завжди, майн герц, надзвичайно щедрий!

— Хочеш іще один будинок у Москві чи під Москвою?

— Хочу! І хочу — ха-ха! — не один.

— Отримаєш.

— Вдячна. Але ти для мене — найдорожчий дарунок долі.

Кидалась йому на шию, висла на нім, а він крутився з нею, дуже радий.

— Ах, як я тебе люблю, мій царю! Дай мені намілюватися тобою. Ти приніс мені свою жагучу любов, тож улий її в мене поскоріш.

Він хапав її на руки, ніс до постелі, а вже там із нею, дужий і невситимий, чого тільки не витівав — їй усе було мало.

— Ще, ще, — кричала і стогнала вона. — Раз на світі живеш...

Ось таку б йому царицю, думав він іноді, а не якусь там... Євдокію Лопухіну, що ні риба ні м'ясо в постелі.

— А нащо нам якась... е-е... любов. Ми ж не хлопець і дівка, а законна пара, тож і любов нам ні до чого.

— Це ти, ти мені ні до чого! — кричав Петро. І кинувши все, квапився до Німецької слободи, до своєї Анни та мав з нею все, все...

ЗМІСТ

Повість перша

Інтимні пригоди Петра, спершу царя, потім імператора	3
Цариця, яка так і не стала... царицею	14
Нема кращого друга, як вірна супруга	47

Повість друга

Довга дорога до трону	88
---------------------------------	----

Повість третя

«Я хоч і владарка Русі, але я не руська, я — німфа давніх греків»	142
Бабуся імперії	154

Повість четверта

В краю золоторогого козла	173
-------------------------------------	-----

Повість п'ята

Золота осінь гетьманщини	215
------------------------------------	-----

Повість шоста

Колись я «щастя» шукав і таки знайшов	230
---	-----

Повість сьома

Хто з любов'ю не знається, той горя не знає...	264
Княжна Єлизавета Тараканова	281

Повість восьма

Шовкові панчохи у шкаралупі волоського горіха	288
---	-----

Епілог

У зеленому шумі раїни...	323
----------------------------------	-----